

Maaailmanpolitiikan tutkimus tulevaisuuden tutkimuksena

Virkaanastujaisesitelmä 10.12.2003 Helsingin yliopistossa¹

HEIKKI PATOMÄKI

Johdanto

Kansainvälisten suhteiden tutkimus, rauhan- ja konfliktintutkimus sekä globaalin poliittisen talouden tutkimus ovat perinteisesti olleet enimmäkseen menneisyyden tutkimusta. Alan keskeisten tieteellisten aikakauslehtien vuosikerroista 2000–2003 ei löydy yhtään varsinaista tulevaisuuteen suuntautunutta artikkelia.² Vain muutamissa harvoissa artikkeleissa mainitaan, että menneisyydestä voidaan myös etsiä opetuksia tulevaisuutta varten, tai että menneisyyden ja nykyisyyden trendeistä voidaan ehkä saada valaistusta siihen, mihin maailma on menossa.

Suurin osa alan tutkimuksesta käsittelee tiettyä varsin tarkkaan rajattua menneisyyden episodiat tai prosessia, esimerkiksi jotain sotaa kuten ensimmäistä maailmansotaa tai toista Korean sotaa tai vaikka talouspolitiikkojen maailmanlaajuista uusliberalisaatiota 1980- ja 1990-luvuilla. Osa tutkijoista pyrkii testaamaan erilaisia hypoteeseja menneisyyttä koskevia aikasarjoja vasten. On olemassa myös abstraktimpia tutkimuksia. Teoreettiset artikkelit abstrahoivat historiasta, mutta myös ni-

den aiheena on menneisyyden tulkinta ja historialliset instituutiot. Metateoreettiset ja metodologiset tutkimukset erittelevät käsitteitä, lähestymistapoja ja tutkimusmenetelmiä, mutta myös ne näyttävät pääsääntöisesti oletavan, että se mitä on ja minkä tutkimisesta ollaan kiinnostuneita on jotakin, mikä on jo ollut ja tapahtunut.

Normatiivinen maailmanpolitiikan teoria on vallitsevista tutkimussuuntauksista ehkä se, joka on kaikkein eniten kiinnostunut muustakin kuin menneisyydestä (ks. esim. Brown 1992; Held 1995; Linklater 1998). Kun asetetaan kysymyksiä, jotka koskevat hyveellisyyttä ja normien oikeellisuutta, toiminnan ja vallan oikeutusta, kansalaisuutta ja ihmisyyttä, tai oikeudenmukaisuutta ja demokratiaa, voi analyysin lopputulos olla muutenkin kuin vain menneisyyden oikeuttamista tai kritiikkiä. Joskus normatiiviset politiikan teoreetikot nimittäin esittävät, että yhteiskunnallisia suhteita ja instituutioita tulisi muuttaa. Joskus he saattavat jopa asettaa konkreettisia lyhyen ja pitkän aikavälin muutostavoitteita. Näissä keskusteluissa ei kuitenkaan ole aina lainkaan selvää voiko normatiivisesti määrätty parempi järjestys tulla aktuaaliseksi jossakin mahdollisessa tulevaisuudessa vai onko se vain *utopia* eli kuviteltu paikka, jota oikeasti ei voi olla missään. Normatiivisen teorian ongelmana on aina ollut, että se horjuu nykyisyyden puolustuspuheen ja todellisuudesta piittaamattoman utooppisuuden välillä (vrt. Patomäki 1992a; 2003). Siksi myöskään normatiivista maailmanpolitiikan teoriaa ei yleensä voida pitää tietoisena tulevaisuuden tutkimuksena.

¹ Helsingin yliopiston kansleri nimitti valtiotieteen tohtorin Heikki Patomäen yleisen valtio-opin, erityisesti kansainvälisen politiikan professorin virkaan 1. päivästä elokuuta 2003.

² Keskeisiin aikakauslehtiin kuuluu esimerkiksi *Alternatives*, *International Studies Quarterly*, *Review of International Studies*, *European Journal of International Relations*, *Review of International Political Economy*, *Journal of Peace Research*, *Kosmopolis* ja *Politiikka*.

Kaikki toiminta tapahtuu aina jossakin nykyisyydessä. Mutta mitä tarkoittaa ”nykyisyys”? Yhteiskunnallisissa toiminnassa ja käytännöissä nykyisyys ei ole vain yksi piste nyt-hetkien muodostamalla lineaarisella jatkumolla. Pidämme itsessään selvänä ajan mittaamista ja maailman jakamista aikavyöhykkeisiin, vaikka mekaaninen kello syntyi vasta modernissa Euroopassa, ja vaikka mekaanisen ajan globaalista standardoinnista ja koordinoinnista on vasta vähän yli sata vuotta (Giddens 1985, 172–181). Ajan järjestäminen kello mekaanisen liikkeen mukaisesti mitattaviin, numeroituihin ja jaollisiin nyt-hetkiin on kuitenkin vain modernin, globalisoituneen maailman tapa koordinoida toimintaa³, ei ajan olemus, sosiaalisen ajan olemuksesta puhumattakaan. Salvador Dalin ”Muistin kesto” – surrealismin klassikko vuodelta 1931 – tuo esille, kuinka inhimillinen muisti on venyvää, kuinka sosiaalinen aika rakentuu eri tavalla kuin geologisen tai biologisen luonnon pitkäkestoisemmat ja säännöllisemmät ajat. Tässä tapauksessa surrealismi on myös sosiaalista realismia.⁴

Kuten Paul Ricoeur (1984, 68–84) on esittänyt, käytännöllisessä kokemuksessa ja toiminnassa ajallisuus ilmenee kolmen elementin ykseytenä (vrt. myös Patomäki 2002, 139–141). Ajallisuudessa yhdistyy se mikä on jo ollut, se mitä kohti ollaan menossa ja nykyisyyden tuottaminen. Toiminta on aina orientoitunut myös tulevaan ja nykyisyyttä tuotetaan osin juuri tulevaisuuden ennakkointien pohjalta. Ei siis ole oikein sanoa, että toiminta tapahtuu ikään kuin ”ajan sisällä”. Pikeminkin ajallisuus konstituoii sosiaalista toimintaa.

Lisäksi, kuten Anthony Giddens (1979, 198–206; 1987) on korostanut, tulevaisuuden ennakkointi tapahtuu yhtä aikaa usealla tasolla. Päivittäisen tai arkipäiväisen elämän kesto viittaa siihen, että kaikki vuorovaikutus tapahtuu sosiaalisesti järjestetyssä ajassa. Tämä pätee jokaisen yksilön elämään ja jokaiseen sosiaaliseen tilanteeseen. Modernit organisaatiot järjestävät aikaa aivan erityisellä huolella ja tavalla. Niillä on omat aikataulunsa. Osa niiden toiminnasta on rytmitetty lakisääteisesti. Vuosikertomukset, tilintarkastukset, budjetit

ja toimintasuunnitelmat pitää esittää tiettyinä tarkkaan määrättyinä aikoina. Organisaatioiden toiminnassa menneisyyttä koskeva raportointi ja tilinpito yhdistyy byrokraattisesti järjestetyllä tavalla tulevaisuuden ennakkointiin ja suunnitteluun.

Organisaatioiden positioita pitää hallussaan, uusintaa ja muuntaa kuitenkin konkreettiset sosiaaliset toimijat. Jokaisen ihmisen päivittäisen arjen kesto leikkaa aina hänen biologisen elämänsä keston kanssa. Toimijoilla on ikä, he kuuluvat johonkin sukupolveen, jolla on omat erityiset historialliset kokemuksensa, ja jokainen heistä on myös tietoinen omasta tulevasta kuolemastaan. Toiminta – myös toiminta byrokraattisissa organisaatioissa – saa merkityksensä myös vasten toimijoiden elämän kokonaisuutta (Ricoeur 1992). Erilaisilla aikaa järjestävillä myyteillä ja tarinoilla voi olla karismaa ja motivoivaa voimaa koska ne antavat merkitystä sille, joka muuten koettaisiin rutiininomaisena ja mekaanisena toistona tai jonakin, mikä muuten näyttäytyisi kaoottisena, mielettömänä tai käsittämättömänä. Ajallisilla myyteillä ja tarinoilla on rakenne, joka osin perustuu ihmisenä olemiseen ylipäänsä, mutta osin eri kulttuurien erityisille tavoille kertoa tarinoita ja jäsentää maailmaa. Jokainen myytti ja tarina sijoittaa nykyisyyden osaksi laajempaa ajallista kokonaisuutta. Siten ne järjestävät tulevaisuuden sosiaalista ennakkointia. Kaikkein suurimmat tarinat koskevat maailmanhistoriaa kokonaisuutena. (Ks. Alker 1996a; 1996b) Myös monet kontekstuaalisesti rajatut tarinat ovat olennaisesti maailmanpoliittisia.

On siis monia eri merkityksiä, joissa poliittinen toiminta väistämättä ennakoii tulevaisuutta tuottaessaan nykyisyyttä. Siksi voidaankin kysyä onko vain menneisyyteen keskittyvä maailmanpolitiikan tutkimus irrelevanttia käytännöllisen kokemuksen ja toiminnan kannalta? Missä nimenomaisessa mielessä maailmanpolitiikan tutkimus voisi olla myös tulevaisuuden tutkimusta? Miten tulevaisuutta voitaisiin tarkkaan ottaen tutkia?

Tulevaisuuden tutkimuksen metodologiasta

Tulevaisuuden tutkijoilla on omat instituutinsa ja verkostonsa.⁵ Kenties tulevaisuuden tutkimus on oma tieteenlajinsa? Kenties maailmanpolitiikan tutkimus voi siksi jatkaa keskittymistään mennei-

³ Tarkoituksena on tietysti ollut tehdä myös luonnon ilmiöiden tarkka ja systemaattinen mittaus ja mallinnus mahdolliseksi, mikä on modernien luonnontieteiden perusta.

⁴ Dalin maalaus löytyy osoitteesta <URL:http://www.mystudios.com/treasure/dali/dali.html>.

⁵ Maailmanjärjestön World Futures Studies Federation’in kotisivu löytyy osoitteesta <URL:http://www.wfsf.org/>.

syyteen ja jättää tulevaisuuden tutkimuksen sen alan tuntijoiden tehtäväksi? Lyhyt katsaus tulevaisuuden tutkimuksen käytäntöihin ja menetelmiin kertoo kuitenkin, että tulevaisuuden tutkimus on riippuvaista eri alojen asiantuntijoiden tietämyksestä (ks. esim. Mannermaa 1991, 92–176; Aligica 2003; Blass 2003; List 2004; MacKay ja McKiernan 2004). Tulevaisuusstudiot, delfiteknikka ja tulevaisuusbarometrit perustuvat kaikki siihen, että kootaan yhteen yhteiskuntatutkimuksen jonkin osa-alueen asiantuntijoita ja yritetään saada heitä arvioimaan mahdollisia tulevaisuuksia tavalla, joka ylittää kunkin yhden asiantuntijan subjektiiviset arviot. Skenaariotekniikka puolestaan edellyttää laadullista intersubjektiivista tietoa eri asioiden välisistä yhteyksistä sekä luonnon ja yhteiskunnan kausaalisisista mekanismeista. Niinpä voidaan päätellä jotain siitä, että jos X tapahtuu niin siitä seuraa todennäköisesti tai luultavasti A, B ja C, jotka puolestaan luonteenomaisesti saavat aikaan P_A , Q_A , R_A jne. Näin voidaan rakentaa skenaarioita.

Tulevaisuudentutkimus siis nojaa menneisyyttä ja nykyisyyttä koskevaan eri alojen tietoon. Se ei ole mikään oma tieteenalansa, vaan orientaatio. Tulevaisuudentutkimuksen tutkimusmenetelmät nojaavat paljon siihen, että päätellään nykyisyyteen asti jatkuneista säännönmukaisuuksista, trendeistä tai mekanismeista jotain myös tulevaisuutta koskevaa. Minkä tahansa tieteenalan sisällä voidaan omaksua futurologinen orientaatio. Tämä pätee myös maailmanpolitiikan tutkimukseen.

Ennustaminen on tietenkin vaikeaa, varsinkin tulevaisuuden ennustaminen. Jos tulevaisuus olisi jo nyt täysin määräytynyt, ja jos meillä olisi tuosta määräytymisestä yksiselitteistä tietoa (joka olisi määräytymisen prosessien ulkopuolella eli ei voisi vaikuttaa niihin), niin silloin tieteellisesti tarkka ennustaminen olisi mielekäs tavoite. Tulevaisuuden ennustaminen ei kuitenkaan ole mielekäs tavoite, koska kaikki yhteiskunnalliset järjestelmät ovat avoimia. Järjestelmä voi olla avoin ensinnäkin siten, että joku ulkopuolinen voima tai mekanismi voi tulla järjestelmän toiminnan väliin ja tuottaa ennakoimattomia vaikutuksia. Järjestelmä voi olla avoin myös niin, että se itse muuttuu laadullisesti. Useimmat luonnon järjestelmät ovat avoimia. Osa luonnontieteilijöistä voi kuitenkin luoda laboratorioissa keinotekoisien sulkeuman, mikä mahdollistaa joidenkin mekanismien toiminnan kuvaamisen pysyvien säännönmukaisuuksien

kautta. (Ks. Bhaskar 1978, 74–78, 91; 1979, 163–169; Sayer 1992, 121–138) Lisäksi luonnossa emergenssi ja kvalitatiiviset muutokset ovat harvinaisempia ja hitaampia kuin yhteiskunnassa. Yhteiskunnalliset järjestelmät sen sijaan ovat yleensä radikaalisti avoimia molemmissa merkityksissä.

Yksi avoimuuden ilmenemismuoto on se, että tulevaisuutta koskevat ennakkoinnit voivat itse vaikuttaa järjestelmien toimintaan. Nykyisyyttä tuetaan osin tulevaisuuden ennakkointien pohjalta. Tietäen tämän toimijat voivat myös pyrkiä manipuloimaan muiden toimijoiden ennakoiteja, varsinkin tilanteissa, joissa informaatio on jakautunut asymmetrisesti (Lagerspetz 1988). Vuonna 1992 rahoitusmarkkinoiden guru ja markkinajohtaja George Soros teki yhtäkkiä tiettäväksi, että hän uskoo punnan devalvoituvan. Muut alkoivat toimia tämän ennakkoinnin perusteella. Tuloksena oli punnan jyrkkä devalvaatio ja Euroopan rahajärjestelmän syvä kriisi vuosina 1992–93. Soros oli kuitenkin jo aiemmin rakentanut tämän kehityksen varaan sijoituksia ja ansaitsi puolitoista miljardia dollaria. (Krugman 1999: 121–122; vrt. Soros 1998)

Tulevaisuuden ennakkointi voi siis olla myös peli, jossa strategisesti yritetään vaikuttaa muiden käyttäytymiseen. Ennusteet voivat olla itsensä toteuttavia tai kumoavia. Tulevaisuuden varsinainen ennustaminen ei siis ole mahdollista. Tämä ei kuitenkaan ole mikään ongelma tulevaisuuden tutkimuksen kannalta. Tulevaisuuden tutkimuksen mielekkyys perustuu nimenomaan siihen, että tulevaisuus ei ole vielä määräytynyt: tulevaisuutta ennakkoiva toiminta tuottaa nykyisyyttä ja siten myös tulevaisuutta. Minkä tahansa tuottaminen ei kuitenkaan ole mahdollista. Kuten jo Karl Marx (1978, 148) totesi kuuluisassa esseessään ”Louis Bonaparten Brumairekuun kahdeksastoista”, joka ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1852, että ”ihmiset tekevät itse historiaansa, mutta he eivät tee sitä mielensä mukaan, he eivät tee sitä omavaltalaisissa, vaan välittömästi olemassa olevissa, annetuissa ja perinnöksi jääneissä olosuhteissa”. Tämä toteamus on ollut 1900-luvun loppupuolen yhteiskuntateorian yksi keskeinen lähtökohta. Esimerkiksi Pierre Bourdieun sosiologia, Giddensin rakenteistumisen teoria ja Roy Bhaskarin sosiaalisen toiminnan transformationaalinen malli ovat kaikki eri tavoin perustuneet tähän oivallukseen.

Vähemmän tunnettu on Marxin lausahduksen jatko. Marxin mukaan kyse ei ole vain ulkoisista

olosuhteista vaan siitä, että ajattelu ei pääse irti menneisyydestä. ”Kaikkien edesmenneiden sukupolvien perinteet painavat vuorenraskaina elävien aivoja”, kirjoitti Marx (mt., 148), ennakoiden myös strukturalistien ja post-strukturalistien teorioita. Silloinkin kun ihmiset ovat luomassa jotakin, mitä ei vielä ole ollut olemassa, he yrittävät löytää jonkin historiallisen analogian tai roolihahmon, joka auttaa heitä selvittämään, että mitä he oikein ovat tekemässä. Menneisyyteen keskittyvän ajattelun ja tutkimuksen yksi ongelma onkin, ettei aidosti uuden ilmaantumista osata aina ymmärtää ja arvostaa – puhumattakaan, että uuden luomista voitaisiin systemaattisesti harjoittaa ja kehittää.

Vaikka valistuksen retoriikasta on jäänyt jäljellä naiivi usko, että kaikki muutos on uutta ja siten aiempaa parempaa, silti samalla uskotaan usein David Humen ja muiden empiristien ja positivistien tavoin, että pohjimmiltaan mikään, mikä ei jo ole, ei voi myöskään syntyä tai ilmaantua olevaksi, ja siksi kaikki on väistämättä vain entisen toisto. Ainakin osa menneisyyteen suuntautuneista yhteiskuntatieteistä elää tätä paradoksia päivittäisissä käytännöissään. Menneisyyden muutoksien kuvailusta tulee nykyisyyden legitimaatiota. Samalla oletetaan paradoksaalisesti, että tulevaisuus ei voi poiketa nykyisyydestä. Bhaskar (1994, 54–62) väittää, että tällainen ajattelu on itse asiassa suora seuraus länsimaisen ajatteluperinteen ontologisesta yksiarvoisuudesta eli siitä, että olevaa on kyetty analysoimaan vain positiivisen läsnäolon termin. Ei-oleva samaistetaan pelkkiin epätosiin väitteisiin; muutos palautetaan pelkkiin eroihin kahden aktuaalisesti tai positiivisesti olevan välillä. Koska mitään aitoa uuden ilmaantumista tai luomista ei voi tapahtua, lopputila ymmärretään siksi helposti väistämättömän kehityksen lopullisena tuloksena. Kriittisen realismin ontologisesta näkökulmasta kuitenkin se mikä on edellyttää poissaoloa ja negaatiota. Tämän ja järjestelmien perustavan avoimuuden vuoksi se mikä on ei ole – eikä myöskään voi olla! – sen enempää välttämätöntä kuin lopullistakaan. Jatkuvuudesta huolimatta oleva edellyttää aina poissaoloa ja on altis poistumiselle ja muutokselle. Poissaolo, poistuminen ja häviäminen ovat siksi yhtä todellisia kategorioita kuin syntyminen ja ilmaantuminen eli emergenssi; molemmat ovat perustavampia kuin positiivinen läsnäolo. Ilman poistumisen ja emergenssin kategorioita todellisen muutoksen ymmärtäminen on mahdotonta.

Mitä ovat tulevaisuuden tutkimuksen tehtävät?

1900-luvun viimeisten vuosikymmenien aikana maailmanhistorian tulevaisuuden ennakoinnista on keskusteltu vakavasti ja perusteellisesti kahteen otteeseen. 1970- ja 80-luvuilla keskusteltiin ekologisista ja taloudellisista maailmanmalleista, jotka yrittivät selvittää taloudellisen kasvun rajoja ja näkymiä. Nämä mallit olivat systemaattisia yrityksiä ennakoida tulevaisuutta. 1990-luvulla väiteltiin siitä, miksi kansainvälisten suhteiden teoriat eivät kyenneet ennakoimaan kylmän sodan päättymistä. Tämä kylmän sodan päättymistä koskeva keskustelu on perimmiltään kuitenkin ollut vain tilintekoa menneisyydestä, joskin metodologisesti kiinnostavalla tavalla.

Rooman klubi pyysi elokuussa 1970 Massachusetts Institute of Technology -korkeakoulun (MIT) systeemidynamiikan ryhmää suorittamaan tutkimusta ihmiskunnan olemassaoloa vaarantavien tekijöiden kehityssuunnasta ja niiden vuorovaikutuksesta. Vuonna 1972 julkaistun ”Kasvun rajat” raportin pääväittäjä oli, että jos silloin tunnetut kasvutrendit väestön lukumäärässä, teollisessa tuotannossa, saastumisessa, elintarvikkeiden tuotannossa sekä luonnonvarojen kulutuksessa jatkuisivat muuttumattomina, saavutamme kasvun rajat maapallolla seuraavan sadan vuoden kuluessa (Meadows ym. 1973). Seurauksena tulisi tällöin olemaan kontrolloimaton väestön ja teollisen tuotantokyvyn kasvu väheneminen ja kato. ”Kasvun rajat” raportin tekijät hyödynsivät simulaatiomalleissaan uusia tilastotieteellisiä tekniikoita ja tietokoneiden kasvanutta kapasiteettia. Raportin saama valtava julkinen huomio johti siihen, että lukuisat tutkijaryhmät seurasivat esimerkkiä ja kehittivät omia samantyyppisiä mallejaan. Olennaisesti kaikki nämä mallit perustuivat tulevaisuutta koskevien päätelmien tekemiseen menneisyyttä ja nykyisyyttä koskevista tilastotiedoista. Vaikka tällainen ekologinen ja teknis-taloudellinen mallittaminen jatkuu edelleen, ei sillä ole ollut olennaista vaikutusta kansainvälisten suhteiden tutkimuksen oppiaineeseen, joka keskittyy edelleen vain menneisyyteen.

Kylmä sota oli maailmanpolitiikan tutkimuksen keskiössä kymmeniä vuosia. Kun kylmä sota yhtäkkiä loppui, se yllätti myös kansainvälisten suhteiden ja rauhantutkimuksen tutkijat. Tämä herrätti vilkkaan keskustelun (ks. esim. Allan ja Gold-

mann 1992). Monet keskusteluun osallistuneista tutkijoista korostivat, että tulevaisuuden muutosten ennustaminen ei ole mielekäs tavoite (Gaddis 1993). Kävi myös ilmi, että monista teorioista ei löytynyt sellaisia käsitteitä, joiden avulla ne olisivat kyenneet edes kuvaamaan – edes jälkikäteen! – mitä tapahtui (Patomäki 1992b). Tästä kriittisistä piittaamatta esimerkiksi amerikkalainen uusrealismi edelleen oikeuttaa pelkistyksiään ja yksinkertaistuksiaan sillä instrumentalistisella ajatuksella, että mallien tehtävä on vain ennustaa jotakin tärkeää. Uusrealismin mallit ennustavat kuitenkin vain menneisyyttä. Samojen jo-tapahtuneiden asioiden ennustamiseen kykenee tuhat muutakin teoriaa.

Megatrendien eli kehityksen suurten aaltojen ja suuntien tutkimus on tärkeä osa tulevaisuuden tutkimusta. Megatrendien sisään voidaan mahdollistaa myös ristiriitaisia kehityskulkuja ja erilaisia yllätyksiä. Kylmän sodan päättyminen on kuitenkin esimerkki, joka kertoo tällaisen tutkimusotteen rajoista. Historian epäjatkuvuudet ovat usein olenneisempia kuin jo toteutuneen kehityksen perusteella tunnistettava suunta. Siksi skenaariotekniikka on muutosten ennakoinnissa paljon parempi väline. Skenaariot operoivat mahdollisten maailmojen käsitteellä. Skenaarioiden tehtävänä on näyttää, miten mahdolliset tulevaisuuden maailmat voivat kehittyä askel askeleelta. Skenaariot edellyttävät laadullista tietoa kausaalista yhteyksistä ja mekanismeista. Koska yhteiskunnassa vaikuttava kausaliteetti toteutuu aina toiminnan kautta, skenaariot kertovat myös miten toiminta eli nykyisyyden tuottaminen osin juuri tulevaisuuden ennakoitien pohjalta vaikuttaa eri vaihtoehtoisten polkujen toteutumiseen.

On kuitenkin tärkeää ymmärtää, että skenaarioiden rakentaminen on paitsi mahdollisten kausaalisten polkujen erittelyä niin myös itse-reflektiivistä kulttuuritutkimusta, moraalifilosofiaa ja luovaa toimintaa samassa mielessä kuin teknologian kehittäminen tai taide ovat luovaa toimintaa.

Skenaarioiden rakentamisen täytyy ensinnäkin olla itse-reflektiivistä kulttuuritutkimusta, koska jokainen skenaario on samalla myös tarina, jonka karisma ja motivoivaa voimaa kumpuaa niistä merkityksistä, mitä se antaa ihmisten, ryhmien ja koko ihmiskunnan elämälle. Siksi on tärkeää tunnistaa ne kulttuurilliset rakenteet, joiden mukaan tarinoita kerrotaan, ja arvioida vaihtoehtoisia tarinoita. Esipuheessa teokseensa *A Short History of*

Future, joka on jokseenkin ainoa maailmanpolitiikan tutkimuksessa työstetty systemaattinen skenaario mahdollisesta pitkän aikavälin tulevaisuudesta, Warren Wagar (1999, xv) toteaa, että hänen tarinansa on apokalyptinen ja jäljittelee kristillistä eskatologiaa (sen lisäksi, että skenaarion alkuvaiheet perustuvat varsin suoraviivaisesti kapitalistisessa maailmantaloudessa 1900-luvun viime vuosikymmenillä vallinneiden trendien ekstrapolointiin). Vuoden 2044 ydinsota Euroopan ja Yhdysvaltain välillä on helvetillinen horna, jota seuraa maapallon ekologisen puhdistamisen ja jälleenrakennuksen vaihe. Vuoden 2056 jälkeen katastrofista selvinneet tai sen jälkeen uudelleen rakennetut valtiot liittyvät tai liitetään demokraattiseen sosialistiseen maailmanvaltioon, joka muodostaa eräänlaisen paratiisin tai ”tuhatvuotisen valtakunnan”. Se ei kuitenkaan kestä ikuisesti, itse asiassa ei edes sataa vuotta. Vuoden 2147 vaaleissa maailmanyhteisön kongressin enemmistön muodostaa ”pienuuden puolue”, joka kannattaa vallan radikaalia hajauttamista ja lukuisien pienten poliittisten yhteisöjen muodostamista. Syntyy ikään kuin ihmiskunnan ”uusi Jerusalem”, joka pian alkaa levittäytyä myös muihin aurinkokuntiin. Wagarin skenaario on siis itse-refleksiivinen, mutta pelkkä refleksiivisyys ei yksin riitä. Tarvitaan myös kykyä kokeilla ja testata erilaisia tarina-rakenteita, jotta voidaan muodostaa uskottavia ja moniarvoisia skenaarioita.

Skenaarioiden rakentaminen on myös moraalifilosofiaa. Koska skenaariot kertovat miten toiminta eli nykyisyyden tuottaminen osin myös tulevaisuuden ennakoitien pohjalta vaikuttaa eri vaihtoehtoisten polkujen toteutumiseen, ja koska jokainen skenaario on samalla myös tarina, jolla on karismaa ja motivoivaa voimaa. Skenaariot sisältävät väistämättä arvioita mahdollisten maailmojen uhkaavuudesta tai toivottavuudesta. Ei riitä, että tämä väistämätön evaluatiivinen aspekti tiedostetaan. Arviot täytyy myös eksplikoida ja perustella. Esimerkiksi Wagarin skenaariossa demokraattinen sosialistinen maailmanvaltio esitetään radikaalina parannuksena aiemmasta järjestelmästä eli kapitalistisesta maailmantaloudesta. Hänen mallissaan paratiisi – siis siirtyminen maailmanlaajuiseen demokraattiseen sosialismiin – näyttäisi myös oikeuttavan jonkinlaisen kohtalonuskaisen asenteen suhteessa vuoden 2044 suureen katastrofiin. Kuitenkin jos meillä on hyviä perusteita uskoa maailmanlaajuisen ydinsodan mahdollisuu-

teen, eikä meillä ole sitten myös velvollisuus työstää systemaattisesti skenaarioita, jotka kertovat, miten katastrofi voitaisiin välttää? (Vrt. Patomäki ilmestyy 2004)

Esimerkiksi abstrakti malli globaalista turvallisuusyhteisöstä tarjoaa käsitteellisiä voimavaroja ja visioita monien vaihtoehtoisten skenaarioiden rakentamiseen (Patomäki 2002, luku 8). Globaali turvallisuusyhteisö edellyttää ainoastaan (i) jonkinlaista laajalti jaettua 'me'-identiteettiä eli globalistista tietoisuutta siitä, että maailman yhteiset sosiaaliset ja taloudelliset ongelmat täytyy voida ratkaista rauhanomaisin keinoin ja tarvittaessa rauhanomaisten muutosten kautta ja (ii) että on olemassa käytäntöjä ja instituutioita, jotka pystyvät luomaan kestävä ja vastavuoroisen luottamuksen rauhanomaisten muutosten mahdollisuuksiin. Käytännössä sosiaalisten kontekstien avaaminen muutosmahdollisuuksille tarkoittaa useimmiten niiden demokratisaatiota. Tällöin tehtäväksi tulee globaalin demokratisaation skenaarioiden rakentaminen sekä eri skenaarioiden systemaattinen arvioiminen. Mikä on kunkin mallin moraalinen ja poliittinen oikeutus? Kuinka toteuttamis- ja elinkelpoinen se on? Avaako se muita positiivisia muutosmahdollisuuksia?

Viimein skenaarioiden työstäminen on luovaa työtä samalla tavalla kuin taide tai teollinen kehittämistyö on luovaa työtä. Se mikä on teollisen valankumouksen jälkeen hyväksytty itsestään selväksi osaksi tieteitä, teknologiaa ja taiteita pitää

hyväksyä myös osaksi yhteiskuntatieteitä. Aurinkojen alla voi olla myös jotain uutta, mutta se mikä on uutta täytyy luoda ja toteuttaa. Uudet asiat eivät yleensä tipahda taivaasta, vaan ovat inhimillisen työn ja toiminnan tulosta.

Marxin vanhaan takertumista arvostelevan esseen "Brumairekuun kahdeksastoista" julkaisemisesta on nyt kulunut 150 vuotta. On jo aika hyväksyä, että uuden luomista voidaan systemaattisesti harjoittaa ja kehittää myös maailmanpolitiikan tutkimuksessa, että uusien poliittisten käsitteiden ja mallien rakentaminen kuuluu yhteiskuntatieteisiin.

Abstrakti malli globaalista turvallisuusyhteisöstä tarjoaa siis pohjan monien skenaarioiden rakentamiseen mahdollisista tulevaisuuden maailmoista. Tämän mallin mukaan 2000-luvun ensimmäisten vuosikymmenien turvallisuus edellyttää rauhanomaisten muutosten mahdollisuutta ja globaalia demokratisaatiota. Kumpikin voi edellyttää uusia toimijuuden muotoja, käytäntöjä ja instituutioita. Ja kuten todettua, uusien poliittisten käsitteiden ja mallien luominen on myös olennainen osa maailmanpolitiikan tutkimusta tulevaisuuden tutkimuksena.

Silloinkin kun monet megatrendit viittaavat erilaisten kriisien ja katastrofien mahdollisuuteen tai jopa niiden todennäköisyyteen, perustuu tulevaisuuden tutkimuksen mielekkäys nimenomaan siihen, että tulevaisuus ei ole vielä määrätynyt: tulevaisuutta ennakoiva toiminta tuottaa nykyisyyttä ja siten myös tulevaisuutta.

LÄHTEET

- Aligica, Paul Dragos. 2003. Prediction, Explanation and the Epistemology of Future Studies. *Futures* 35:10, 1027–1040.
- Alker, Hayward. 1996a. Toynebee's Jesus: Computational Hermeneutics and the Continuing Presence of Classical Mediterranean Civilization. Teoksessa Hayward Alker, *Rediscoveries and Reformulations. Humanistic Methodologies for International Studies*. Cambridge: Cambridge University Press, 104–143.
- Alker, Hayward. 1996b. Fairy Tales, Tragedies and World Histories: Testable Structuralist Interpretations. Teoksessa Hayward Alker, *Rediscoveries and Reformulations. Humanistic Methodologies for International Studies*. Cambridge: Cambridge University Press, 267–302.
- Allan; Pierre ja Goldmann; Pierre (toim.). 1992. *The End of the Cold War. Evaluating Theories of International Relations*, Dordrecht: Martinus Nijhoff.
- Bhaskar, Roy. 1978. *A Realist Theory of Science*. Lontoo: Verso.
- Bhaskar, Roy. 1979. *The Possibility of Naturalism. A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*. Brighton: Harvester.
- Bhaskar, Roy. 1994. *Plato Etc. The Problems of Philosophy and Their Resolution*. Lontoo: Verso.
- Blass, Eddie. 2003. Researching the Future: Method or Madness?. *Futures* 35:10, 1041–1054.
- Brown, Chris. 1992. *International Relations Theory. New Normative Approaches*. Lontoo: Harvester Wheatsheaf.
- Gaddis, John Lewis. 1993. International Relations Theory and the End of the Cold War. *International Security* 17:3, 5–58.
- Giddens, Anthony. 1979. *Central Problems in Social Theory. Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. Lontoo: MacMillan.
- Giddens, Anthony. 1985. *The Nation-State and Violence*. Cambridge: Polity.
- Giddens, Anthony. 1987. Time and Social Organization. Teoksessa Anthony Giddens, *Social Theory and Modern*

- Sociology*. Cambridge: Polity, 140–165.
- Held, David. 1995. *Democracy and the Global Order. From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Cambridge: Polity.
- Krugman, Paul. 1999. *The Return of Depression Economics*. Lontoo: Allen Lane/Penguin.
- Lagerspetz, Eerik. 1988. Reflexive Predictions and Strategic Actions. *Social Science Information* 27:2, 307–320.
- Linklater, Andrew. 1998. *The Transformation of Political Community*. Cambridge: Polity.
- List, Dennis. 2004. Multiple Pasts, Converging Presents, and Alternative Futures. *Futures* 36:1, 23–43.
- MacKay, R. Bradley ja McKiernan, Peter. 2004. The Role of Hindsight in Foresight: Refining Strategic Reasoning. *Futures* 36:2, 161–179.
- Mannermaa, Mika. 1991. *Evolutionaarinen tulevaisuuden tutkimus*. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Marx, Karl. 1978/1852. Louis Brumairekuun kahdeksastoista. Kustannusliike Edistyksen suomennos. Teoksessa Marx ja Engels, *Valitut teokset, Osa 3*. Moskova: Editys, 148–259.
- Meadows, Donella H. ym. 1973. *Kasvun rajat: ihmiskunnan kohtalontilannetta koskevaan Rooman klubin tutkimussuunnitelmaan liittyvä raportti*. Suomennos Kyösti Pulliainen, Pertti Seiskari, Hannu Taanila. Helsinki: Tammi.
- Patomäki, Heikki. 1992a. From Normative Utopias to Political Dialectics: Beyond a Deconstruction of the Brown-Hoffman Debate. *Millennium: Journal of International Studies* 21:1, 53–75.
- Patomäki, Heikki. 1992b. What Is It That Changed With the End of the Cold War? An Analysis of the Problem of Identifying and Explaining Change. Teoksessa Pierre Allan ja Kjell Goldmann (toim.), *The End of the Cold War. Evaluating Theories of International Relations*. Dordrecht: Martinus Nijhoff, 179–225.
- Patomäki, Heikki. 2002. *After International Relations. Critical Realism and the (Re)Construction of World Politics*. Lontoo: Routledge.
- Patomäki, Heikki. 2003. Problems of Democratizing Global Governance: Time, Space and the Emancipatory Process. *European Journal of International Relations* 9:3, 347–376.
- Patomäki, Heikki. Ilmestyy 2004. Kapitalistisen maailmantalouden pitkä laskukausi ja tulevaisuuden kriisit ja sodat: kolme skenaariota globaalin hallinnan muutoksista. *Kosmopolis* 34:1 (osa 1) ja 34:2 (osa 2).
- Ricoeur, Paul. 1984. *Time and Narrative, Vol. 1*. Ranskasta kääntänyt K. McLaughlin ja D. Pellauer. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ricoeur, Paul. 1992. Life in Quest of Narrative. Teoksessa David Wood (toim.), *On Paul Ricoeur. Narrative and Interpretation*. Lontoo: Routledge, 20–33.
- Sayer, Andrew. 1992. *Method in Social Science. A Realist Approach*. 2. painos. Lontoo: Routledge.
- Soros, George. 1998. *The Crisis of Global Capitalism. Open Society Endangered*. New York: Public Affairs.
- Wagar, W. Warren. 1999. *A Short History of the Future*. Kolmas painos. Chicago: The University of Chicago Press.